

01
2020

NEWSLETTER

INTERVJU SA PROF. SEADOM TURČALO
**GEOPOLITIKA PANDEMIJE:
DA LI DEMOKRATIJA ZAISTA UMIRE U IZOLACIJI?**

PREDRAG PETROVIĆ
**POGLED IZ SRBIJE: EPIDEMIJA KORONE,
AUTOKRATIJE I KINESKOG ČELIČNOG PRIJATELJSTVA**

TANJA ŠUKOVIĆ
**POGLED IZ CRNE GORE:
OD LITIJA DO KORONAVIRUSA**

MAIDA ČEHAJIĆ-ČAMPARA I ANER ZUKOVIĆ
**COVID-19 I RAD OD KUĆE –
MOGUĆNOSTI, ŠANSE I OGRANIČENJA**

Intervju sa prof. Seadom Turčalo

Geopolitika pandemije: Da li demokratija zaista umire u izolaciji?

Intervju vodila: Nejra Veljan

Sead Turčalo je vanredni profesor i dekan Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Polja njegovog istraživačkog interesovanja su kritička geopolitika, kontekstualna politička analiza, upravljanje konfliktima. Na Fakultetu političkih nauka predaje Geopolitiku, Međunarodnu sigurnost, Upravljanje konfliktima u međunarodnim odnosima i Energetsku sigurnost. Od samog osnivanja dio je tima Atlantske inicijative, u kojoj je trenutno član Upravnog odbora.

U intervjuu za Newsletter AI analizira efekte pandemijske krize COVID-19 na mezo i makrogeopolitičkom nivou, te odgovara na pitanja u kojima mjeri vanredna stanja koja su uvele neke države mogu dodatno utjecati na konsolidiranje moći autoritarnih vlastodržaca i urušavanje liberalne demokracije kakvu poznajemo.

Počnimo sa Bosnom i Hercegovinom. Kako ocjenjujete odgovor različitih nivoa vlasti u BiH na krizu COVID-19?

Sagledavajući protekle dvije sedmice, i uzimajući u obzir u koliko mjeri su neki ključni elementi sistema za odgovor na ovu javnozdravstvenu krizu fragmentirani, od zdravstvenog do sistema sigurnosti koji u sebe uključuje i zaštitu i spašavanja, možemo reći da je odgovor zadovoljavajući.

Pandemija je na početku pokazala da država može aktivirati neke elemente vitalnih državnih funkcija u prvom odgovoru na krizu. Međutim, s vremenom, već nakon prvih sedam, osam dana, počeli su isplivavati određeni nedostaci u funkcioniranju državnih struktura – bilo je stanovitog lutanja oko

korištenja Oružanih snaga, vertikalne i horizontalne koordinacije državnih struktura i kriznih štabova, specijaliziranih tijela koja su dizajnirana za upravljanje krizama, i generalno se u javnosti, u medijima i među građanstvom osjećao dojam odsustva adekvatne uloge države Bosne i Hercegovine.

Krizu su niži nivoi, entiteti i kantoni, počeli doživljavati kao priliku da dodatno konsolidiraju svoju poziciju moći naspram države.

To smo primjetili i u različitom pristupu dva entiteta upravljanju krizom. Šta ta neujednačenost u smislu mjera i razlika između Republike Srpske i Federacije znači?

Krizni menadžment, efikasni i eficijentni odgovori u vanrednim situacijama zahtijevaju pristup u kojem postoji jasna hijerarhijska struktura i lanac donošenja odluka.

Da bi takav pristup bio moguć u bosanskohercegovačkom slučaju, on prepostavlja prethodno priznanje entitetske strukture da za bržu i efikasniju implementaciju preventivne mjere, ali i mjera umanjivanja negativnih posljedica, te napose normalizacije stanja i otklanjanje posljedica krize, odgovor mora biti sinergijski i koordiniran na nivou države.

Ova idealipska situacija se nije desila niti će se desiti tako da ni različite pristupe dva entiteta ne možemo gledati izvan činjenice stalnih političkih pritisaka na samu egzistenciju i funkcioniranje države Bosne i Hercegovine, prisutnih i u uobičajenim uslovima, sa znakovima određenih varijacija tokom ove krize.

Stoga imamo potpuno odvojene strukture upravljanja krizom u entitetima te nastojanje entiteta Republika Srpska da stranu pomoć realizira odvojeno od države, i uglavnom iz zemalja čije vlade afirmiraju autoritarizam kao formu vladanja. Na pomoć kroz državne kanale se pristaje samo tamo gdje to strani donatori i partneri zahtijevaju.

Imamo suštinski neku vrstu produbljivanja entetskih izolacija do te mjere da možemo ući u jednu specifičnu sigurnosnu dilemu u pogledu okončanja vanrednog stanja. Koji entitet će prvi okončati vanredno stanje (RS) odnosno stanje nesreće (FBiH) i da li u bilo kojem scenariju član predsjedništva iz reda srpskog naroda, Milorad Dodik, može ponovo pod krinkom zaštite javnog zdravlja i sigurnosti afirmirati ideju raspoređivanja entetske policije na zamišljenu međuentetsku liniju?

Možete li objasniti trenutni konflikt između nacionalne izolacije i globalne solidarnosti? Šta to znači za budućnost međunarodnog poretka, a napose EU i Zapadnog Balkana?

Prva reakcija država na krizu je bila gotovo pa očekivana. Djelovale su po realpolitičkom principu samopomoći, refleksno smatrajući da se mogu osloniti samo na sebe, te da tako mogu prevladati ovu krizu. Kao najefikasniji odgovor, čak i one države koje su prototip liberalnih demokracija i otvorenog tržišta uvele su zatvaranje, strože kontrole granica i druge restriktivne mjere.

Predstava o efikasnosti tih mjera proizvod je kineskog pristupa borbi protiv epidemije COVID-19 koji se percipira kao uspješan. Pritom se zaboravlja da su upravo totalitarne odlike kineskog političkog sistema doprinijele tome da sama epidemija dobije na zamahu i postepeno preraste u pandemiju. Svjedoci smo snimaka i pisanih izjava tamošnjih ljekara koji su sprečavani da obzname pojavu nepoznatog soja koronavirusa onog trenutka kada su ga primijetili. Kada je broj oboljelih počeo praktično eksponencijalno rasti, onda su uvedene sve mjere potpune fizičke i tehničke kontrole stanovništva, ukinut maltene svaki vid privatnosti, i situacija je dovedena pod kontrolu.

Vjerovanje da samo takav pristup može riješiti krizu samo po sebi negira mogućnost solidarnosti. Totalitarni i realpolitički pristupi pretpostavljaju njezino odsustvo.

U jednom trenutku i same članice Evropske unije su počele parcijalno prihvpati slične pristupe. To se u slučaju Unije pokazalo kao kontraproduktivno, jer je odsustvo reakcije na italijanski poziv za pomoć u medicinskoj opremi, a kasnije i odluka o zabrani izvoza te opreme van granica EU, narušilo ne samo unutrašnji eurounijski princip solidarnosti, nego i poslalo poruku zemljama Zapadnog Balkana da su prepuštene same sebi. Unija je praktično zaboravila na svoju Klauzulu o solidarnosti iz Lisabonskog ugovora prepuštajući u početnoj fazi svoju članicu da se sama izbori. Istovremeno je, odsustvom senzibiliteta prema evropskim državama koje nisu njezine članice, prilikom donošenja zabrane izvoza praktično pokazala da je Zapadni Balkan periferija periferije. To su iskoristile neke druge zemlje, poput Kine i Rusije, pojavljujući se i u Italiji i u zemljama Zapadnog Balkana na jedan izuzetno dobro medijski insceniran način kao pomagači u nuždi.

Budući da spominjete Evropsku uniju u kontekstu kolizije nacionalne izolacije i globalne solidarnosti, kakve reperkusije to može imati u BiH imajući u vidu aspiracije i tih "pomagača", prije svega Rusije i Kine, ali i tendenciju Turske za osnaživanjem svojeg utjecaja u Bosni i Hercegovini?

Evropska unija je na samom početku krize napravila apsolutno pogrešan potez donošenjem odluke da se zabrani izvoz medicinske opreme izvan granica Unije. Kreatori antieuropijskog sentimenta i promotori euroazijske geopolitičke ideje u regiji su takav potez na jedan medijski vrlo djelotvoran način predstavili kao poruku EU da zemlje evropskog "jaza" ne mogu očekivati solidarnost država evropske "jezgre".

Usprkos činjenici da Evropska unija predstavlja najvećeg pojedinačnog donatora u borbi protiv pandemije COVID-19, te da je našla formu koja omogućuje da Bosna i Hercegovina učestvuje u nabavkama medicinske opreme iz EU, ta prvobitna odluka je ostavila snažniji eho nego trenutne aktivnosti Unije u pomoći cijeloj regiji Zapadnog Balkana.

Rusija, Kina, pa i Turska, iskoristile su to na način da zauzmu poziciju solidarnog, pomažućeg u stanju nužde, pojačavajući predstavu o sebi kao alternativi za regiju ukoliko je izmorena očekivanjima od EU. Pritom treba naglasiti da su Turska i Kina pomoći

upućivale kroz bosanskohercegovačke državne kanale, dok je Rusija medicinsku pomoć dostavila entitetu Republika Srpska praktično afirmirajući supremaciju entitetskog nad državnim.

Ključni period u kojem Unija treba da zatvori prostor za utjecaj koji bi potencijalno oponirao ideju evroatlantskih integracija Bosne i Hercegovine, i drugih država regije, jeste postpandemijska faza. Smatram da u tom periodu EU, umjesto insistiranja na dovršetku unutrašnje rekonsolidacije prije intenzivnijeg fokusa na proširenje, treba da se usmjeri na efikasniju implementaciju politike proširenja, te istovremeno napusti afirmaciju stabilokracije nad demokratizacijom u zemljama regije.

U suprotnom će upravo države koje svoj autoritarni model nude kao model uređenja i političkog djelovanja preuzeti primat, i polahko ideju eurounijskih integracija učiniti manjinskom idejom u regiji.

Vidimo da istočna Evropa, mahom članice bivšeg Varšavskog pakta, uvode represivne mjere, vidimo da su u BiH entiteti donijeli restriktivne mjere kao što su policijski sat, zabrana kretanja mlađim od 18 i starijim od 65 godina, zabrana prenošenja "lažnih vijesti". Da li postoji mogućnost zloupotrebe ovakvih mjera koje bi eventualno služile za kažnjavanje političkih neistomišljenika? Šta te vanredne mjere znače za bosanskohercegovački politički kontekst i ideal demokratije kojem težimo?

Već sam ranije spomenuo da je Kina svoj autoritarni model političkog upravljanja predstavila kao uspješan model rješavanja krize COVID-19. Države istočne Evrope su polahko počele prigrlavati takav pristup uvodeći niz restriktivnih mjera. U našoj regiji najdalje je u tome otišla Srbija, uvodeći vanredno stanje, rigorozan policijski sat i izvodeći vojsku na ulicu. Osim fizičke kontrole, režim predsjednika Srbije Aleksandra Vučića je odlučio da završi zaokruživanje i kontrole medijskog prostora podvodeći pod definiciju izazivanja panike i nereda, što se ubraja u krivična djela protiv javnog reda i mira, čak i prezentaciju nedostataka u sistemu javnog zdravstva u Srbiji.

Sličan model primjenio je i bosanskohercegovački entitet Republika Srpska, proglašivši vanredno stanje, čime je omogućeno da entitetska predsjednica donosi uredbe sa zakonskom snagom. Među prvim

je donesena uredba o zabrani izazivanja panike i nereda za vrijeme vanrednog stanja. Koliko god preduzimanje mjera protiv onih koji šire dezinformacije na društvenim mrežama bilo opravdano, toliko ostaje prostor za sumnju da se takvim uredbama legalizira discipliniranje medija. Upravo u susjednoj Srbiji je uhapšena novinarka koja je izvijestila o nedostatku zaštitne medicinske opreme, a što su vlasti protumačile kao uz nemiravanje javnosti.

Navodite primjere zloupotrebe i skrivenih opasnosti takvih mjera. Zanima nas kada koronavirus jednom ne bude, šta će biti sa svim ovim represivnim mjerama i političkim akterima koji su donijeli ovakve odluke? Možemo li očekivati autoritarniju vlast?

Problem vanrednih stanja i sa tim povezanih restrikcija je da kada duže traju dovode do normalizacije autoritarnih praksi. To najbolje možemo vidjeti ako napravimo komparaciju sa odnosom prema migrantskoj krizi. Tadašnje ponašanje Mađarske, uključujući i postavljanje bodljikave žice na granicama je u prvom trenutku naišlo na osudu, da bi poslije nekog vremena postalo prihvaćeno i kod drugih evropskih država.

Osim toga, vanredne prilike, posebno u krhkim državama sa jakim antisouverenitskim snagama kakva je Bosna i Hercegovina, dodatno se eksplloatiraju za daljnju delegitimizaciju institucija države. Odlučivanje i djelovanje se dodatno izmešta u okrilje entiteta, državi se postepeno odriče i koordinirajuća uloga, a pitanja javnog zdravstva naglašeno sekuritiziraju. Ta sekuritizacija je opasna s obzirom da je upravo sistem sigurnosti u Bosni i Hercegovini izrazito atomiziran te se sekuritizacijom demonstrira da država ne može zaštititi svoje građane, već to mogu samo upravitelji krizom na nivou entiteta i/ili kantona.

Centralna izborna komisija (CIK) BiH je najavila odgodu lokalnih izbora u oktobru 2020. godine. Koji su razlozi za to, ako uzmemu u obzir da je oktobar za sedam mjeseci i šta to znači za političku situaciju u BiH?

Najava odgode lokalnih izbora u ovom momentu djeluje preuranjeno. Osim toga, imajući u vidu trvanja koja su proizvedena odlukom o izboru novih članova Centralne izborne komisije iz reda

bošnjačkog i srpskog naroda, teško je očekivati da u ovom trenutku većina političkih partija koje – uslovno rečeno – čine poziciju u državnom Parlamentu podrže prijedlog izmjena Izbornog zakona koje bi omogućile da CIK u uvjetima vanredne situacije odgodi izbore.

Možemo li zbog trenutne situacije očekivati veću izlaznost na narednim izborima i općenito veću uključenost građana i građanki BiH u politička pitanja? Zašto? Kakve to implikacije može imati na trenutnu političku konstelaciju?

Možda će ovo djelovati pesimistično, ali ja ne vidi dim okolnosti koje mogu dovesti do osnaživanja građanskih pokreta i artikuliranja njihovih ideja, uključujući i povećan odziv na izbore, koji neće biti ili ne mogu biti imobilizirani nekim etničkim pitanjima. Čak ni ova kriza, niti njezine posljedice, čak i ako vlast pokaže apsolutnu nesposobnost da se nosi sa otklanjanjem posljedica krize i normalizacijom stanja, ne može u uvjetima etnopolitičkog centralizma, sa jedne, i apsolutne decentraliziranoosti države, sa druge strane, dovesti do toga da svoje zahtjeve izmjeste izvan etničkih kategorija. Imali smo primjere toga da su zahtjevi za socijalnom pravdom kada su poprimili formu javnog protesta bili demobilizirani upravo rigidnom granicom koja je proizvedena decentralizacijom razumljenom kao etnoteritorijalizacija, te su tada svedeni praktično na dva kantona. I izbori nakon tih javnih protesta nisu rezultirali niti većom izlaznošću niti je podstaknut neki trajniji proces razvoja participativnije političke kulture u Bosni i Hercegovini. Ostali smo uglavnom u okvirima parohijalne političke kulture.. ■

Predrag Petrović, programski direktor Beogradskog centra za bezbednosnu politiku

Pogled iz Srbije: Epidemija korone, autokratije i kineskog čeličnog prijateljstva

Prvi slučaj zaraženog koronavirusom u Srbiji je zvanično zabeležen 6. marta, dva dana nakon što su bili raspisani izbori i dan nakon što je vladajuća Srpska napredna stranka (SNS) skupila potpise te ih predala Republičkoj izbornoj komisiji. Na dan kada je obznanjen prvi slučaj zaraženog koronavirusom, predsednik Srbije i lider SNS-a Aleksandar Vučić se hvalio da je 90 hiljada ljudi dalo potpise SNS-u. Vlasti u Srbiji ne samo da nisu isprva ozbiljno shvatile mogućnost širenja epidemije koronavirusom u zemlji, već su tu opasnost i javno ismevale. Tako je na konferenciji za medije u Predsedništvu Srbije održanoj 26. februara, pulmolog Branimir Nestorović kazao „ne mogu da verujem da se narod koji je preživeo sankcije, bombardovanje, svakojaka maltretiranja, uplaši najsmešnijeg virusa u istoriji čovečanstva, koji na Fejsbuku postoji“. Tom prilikom je posavetovao ženama da idu u kupovinu u Milano, jer one manje obolevaju od muškaraca zbog estrogena. Isto tako, kazao je da je na sastanku u Predsedništvu izričito bio protiv nabavki dodatnih maski i testova, te da ne može da razume da se digla tolika galama i da se zatvaraju granice zbog ovog virusa.

Međutim, kako se epidemija širila Evropom, a države krenule da uvode restriktivnije mere za suzbijanje širenja virusa, tako su i građani Srbije na privremenom radu u inostranstvu počeli da se vraćaju polako u Srbiju. Prve procene su govorile o mogućih 30.000 povratnika, što je silno uplašilo vlasti u Srbiji, jer većina građana dolazi iz zemalja koje su već bile pogodjene virusom. Međutim, 20. marta zvanično je registrovano preko 70.000 povratnika. Na osnovu proračuna toka i dinamike širenja virusa, procenjeno je da bi najveći udar koronavirusa u Srbiji bio sredinom aprila, baš pred nedavno raspisane izbore.

Najsmešniji virus na svetu uveo vanredno stanje

Bilo je očigledno, dakle, da vlasti u Srbiji ne mogu iz mnogobrojnih razloga da ignorišu epidemiju koronavirusa te da moraju da preduzmu ozbiljnije mere. Međutim, na (delimično) iznenadenje stručne javnosti, 15. marta proglašeno je vanredno stanje, a ne vanredna situacija. Naime, pravni poredak Srbije predviđa uvođenje vanredne situacije kada su rizici i opasnosti takvog obima i intenziteta da njihove posledice nije moguće otkloniti redovnim delovanjem nadležnih službi, već su nužne posebne mere, dodatna sredstva i pojačan režim rada. Zakonom su među te rizike izričito navedene, između ostalog, pandemije i epidemije zaraznih bolesti. S druge strane, Ustav Srbije propisuje da se vanredno stanje može proglašiti onda „kad javna opasnost ugrožava opstanak države ili građana“. Zbog toga je deo stručne javnosti smatrao da je proglašenje vanredne situacije bilo mnogo primerenije u ovim okolnostima.

Ovde je veoma sporan, takođe, sam način na koji je proglašeno vanredno stanje. Naime, odluku o proglašenju vanrednog stanja zajednički su doneli predsednici Republike, Skupštine i Vlade jer, kako je to predsednik Republike objasnio, Narodna skupština nije mogla da se sastane. Iako ova mogućnost u Ustavu postoji, sporno je to što Skupština „nije mogla da se sastane“ jer je prethodno 12. marta Vlada donela odluku o zabrani okupljanja više od 100 ljudi u zatvorenom prostoru, a ne zato što parlament faktički nije mogao da se sastane. Tako je zapravo Vlada podzakonskim aktom suspendovala Skupštinu Srbije. Važno je napomenuti da se Skupština Srbije sastajala i u mnogo težim okolnostima – neposrednoj ratnoj opasnosti, ali i u ratu, kao i u vreme epidemije tifusa.

Kako su mediji izvestili, dan pre ove odluke ministar odbrane Aleksandar Vulin je uputio pismo u kome je predsedniku Srbije predložio uvođenje vanrednog stanja što je Vučić pojasnio rečima: „Vanredno stanje se uvodi ukoliko ministar odbrane pošalje vrhovnom komandantu, predsedniku države, pismo da je ugrožena bezbednost države.“ Ustav Srbije, međutim, ne poznaje kategoriju vrhovnog komandanta, te uzevši sve prethodno u obzir čini se da se ovde radi o vanrednom jačanju uloge predsednika u vanrednim prilikama.

Proglasenje vanrednog stanja, a ne vanredne situacije vlastima u Srbiji dalo je mnogo veći manevarski prostor, da ne kažemo „odrešene ruke“ za postupanje. Ono je omogućilo da se ograniče određena ljudska prava, među kojima je i izborni pravo, pa je tako RIK donela Rešenje o prekidu svih izbornih radnji u sprovodenju izbora koji su raspisani za 26. aprila. Pored toga, prvi put nakon Drugog svetskog rata vlasti su uvele i tzv. policijski čas odnosno merni ograničenja i zabranu kretanja građana. Zabranu kretanja građana se primenjuje na starije od 65 godina u gradovima odnosno za starije od 70 u ruralnim sredinama. Njima je dozvoljena sloboda kretanja jedino nedeljom od 3 do 8 časova ujutru, kako bi mogli da odu u nabavku potrepština. Vremenski period u kojem je ograničeno kretanje ostalim građanima je menjano, a trenutno je od 17 do 5 časova, odnosno od 15 do 5 za dane vikenda. Prethodno rečeno je propisano Naredbom koju je izdao ministar unutrašnjih poslova iako Ustav Srbije nalaže da ove mere u uslovima kada Skupština ne može da se sastane zajednički propisuju Vlada i predsednik Srbije, i to uredbom. Mere propisane u vanrednom stanju nadzire vojska i policija, a u prvo vreme poštovanje policijskog časa su nadzirali i helikopteri.

Iako je predsednik Srbije priznao da „imamo najteže mere u Evropi“, zabrinjava to što je on u nekoliko navrata najavio potpunu zabranu kretanja na dve nedelje, ali i to što je jedan od najglasnijih protagonisti vladajućeg SNS-a Nebojša Krstić zagovara uvođenje mere isključenja društvenih mreža. Vanredno stanje, inače, dozvoljava da se suspenduje sloboda govora. Da ovo nije samo teorijska mogućnost, ukazuje i činjenica da je Vlada Srbije 28. marta usvojila zaključak kojim se obaveštavanje javnosti o pandemiji centralizuje, te ukoliko “neovlašćeno lice” objavi informaciju o koronavirusu

može biti kažnjeno. Ova odluka Vlade nije objavljena na internet stranici Vlade, niti je do danas bilo ko zvanično saopšto da je usvojena, te ona zapravo ima svojstvo tajnog dokumenta.

Hapšenja, pritvori i onlajn „preki sudovi“

Jedna od mera koje su vlasti Srbije propisale u borbi protiv epidemije je i obaveza samoizolacije od 14 dana koja je nedavno produžena na četiri nedelje za građane koji dolaze iz područja ugroženih ovim virusom. Njima se na granici izdaje usmeno ili pismeno rešenje o obaveznoj samoizolaciji, a nepoštovanjem samoizolacije čini se krivično delo nepostupanje po zdravstvenim propisima za vreme epidemije, za šta je zaprečena novčana kazna ili zatvor do tri godine. Vlasti nastoje da ovo sprovode na rigorozan način, te je prema navodima MUP-a do 28. marta protiv 667 osoba podneta krivična prijava, a 117 ljudi je pritvoreno po ovoj osnovi.

Ovde se javlja nekoliko problema. Najpre, kako vlasti u Srbiji nadziru poštovanje samoizolacije. Izvesno je da policijske patrole obilaze osobe koje su u samoizolaciji, ali isto tako smo čuli predsednika Srbije: „Pratimo telefonske brojeve, pre svega italijanske. Dakle, ne prisluškujemo, već pratimo da li se kreću ljudi sa italijanskim brojevima u romingu – i kreću se... Nemojte da mislite da ćete nas prevariti ostavljanjem telefona na jednom mestu, jer smo pronašli još jedan način da pratimo ko i kako krši pravila koje je država propisala.“ Zakon nalaže da pristup zadržanim podacima nije dopušten bez pristanka korisnika, osim na određeno vreme i na osnovu odluke suda.

Dalje, policija pritvara građane koji nisu ni znali da treba da budu u samoizolaciji jer im niko nije saopšto usmeno ili pismeno da im je izrečena ta mera. Među pritvorenima se našla i Jovana Popović iz Kikinde koja je inače početkom godine objavila pesmu „Bagra“ u kojoj kritikuje aktuelnu vlast, a ovu numeru izvela je i na skupu opozicije kada je proglašen bojkot aprilske izbore. U sličnoj situaciji se našla i Ivana Berić iz Sombora. Veoma je problematično i to što su sudovi otpočeli da izriču veoma oštре kazne zatvora za nepoštovanje mera samoizolacije i to u brzim postupcima vođenim preko Skype-a. Tako je osuđen stanovnik Dimitrovgrada, malog mesta iz Srbije, i to na maksimalnu kaznu zatvora od tri

godine. Gotovo istovremeno, još dvojica stanovnika Požarevca su u sličnom postupku osuđena na dve i dve i po godine zatvora. Advokati su ukazali da su osuđenima prekršena brojna krivično-procesna prava, ali i da je veoma nelogično da oni budu osuđeni na (gotovo) maksimalnu kaznu zatvora. Uz to, suđenja su bila ekstremno kratka što odstupa od sudske prakse u Srbiji, te zbog toga advokati i pravnici smatraju da su ovo prvi koraci ka uvođenju „onlajn prekih sudova“.

Postoje i drugi primeri zloupotrebe vanrednog stanja od strane vlasti, a koji se ne odnose na mere samoizolacije. Tako je, na primer, ekipa KTV televizije iz Zrenjanina uhapšena po prijavi gradskih vlasti da se nisu dezinfikovali po ulasku u zgradu Opštine. Tom prilikom, ekipa KTV-a je pokušala da izvesti o tome kako je moguće da gradske vlasti raspišu javno nadmetanje za zakup državnog poljoprivrednog zemljišta u uslovima kada je javno okupljanje zabranjeno. Na sačuvanim snimcima se vidi da je ekipa KTV-a imala zaštitnu opremu (masku i rukavice), za razliku od zaposlenih u opštini. Važan problem ovde je i to što vlasti na dnevnom nivou donose veliki broj podzakonskih akata, od kojih neki, kao što smo videli, nisu ni objavljeni, što je u ovakvim uslovima i pravnicima teško da isprate, a kamoli građanima pa je zapravo teško znati „šta je sve dozvoljeno, odnosno zabranjeno“.

Samo Si (Điping) Srbiju Spasava

Osim što je obznanio uvođenje vanrednog stanja, predsednik Vučić je na konferenciji za medije 15. marta znatno pooštio retoriku prema EU jer je Unija bila najavila restrikcije medicinske opreme iz njениh članica. Predsednik Srbije je tada rekao da „ne postoji velika međunarodna, niti evropska solidarnost“, nazvavši je i „bajkom na papiru“, te je ukazao da Kina jedino može da pomogne Srbiji i da se u nju kao državu polažu najveće nade. Problem sa EU je taj što pomoći koju nudi Srbiji, ona ne može da isporuči. S druge strane, „nema materijala i mašine koje Kina nije odobrila, sve što smo tražili.“

Prva pomoć iz Kine u vidu medicinske opreme i stručnjaka je stigla već 21. marta, a tom prilikom se Vučić posebno zahvalio predsedniku Si Đipingu i Komunističkoj partiji Kine što pomažu maloj Srbiji i naglasio da sve što su poslali je besplatno. Zbog

toga, „Srbija to ne sme da zaboravi. Kina je naš prijatelj za vjek i vjekova, za ko zna koliko stotina i hiljada godina... Ja to iskreno i slobodno govorim. Ne interesuje me ko će šta u svetu reći.“ Vučić je tada, takođe, najavio da će Srbija slušati i raditi sve što kineski stručnjaci kažu, što se ubrzo i desilo te je usvojen tzv. „Kineski model u borbi protiv koronavirusa“. Prema rečima predsednika Srbije, čak se i za dodatno pooštovanje mera i uvođenje potpune restrikcije kretanja građana čeka stav kineskih eksperata. U znak zahvalnosti, širom Beograda su postavljene zastave Kine i Si Đipinga uz reči „Hvala, brate SI“.

Prethodno rečeno je navelo mnoge domaće i strane stručnjake da govore o konačnom spoljnopolitičkom zaokretu Srbije ka Kini. Međutim, još uvek je rano pouzdano izvesti ovakav zaključak jer u ovom momentu postoji vakuum moći zapadnih država jer su i one same preokupirane obuzdavanjem širenja virusa u vlastitim zemljama. Još je neizvesno kako će izgledati njihov „povratak“ i viđenje (većeg) kineskog prisustva u Srbiji. U ovom momentu, interesi Srbije, odnosno vladajuće partije i Kine su se poklopili. Kini odgovara da umanji štetu po svoju reputaciju nastalu zato što je skrivala dinamiku i obim širenja koronavirusa u svojoj zemlji, što je za posledicu imalo i prelivanje epidemije na ceo svet i nemogućnost drugih zemalja da blagovremeno reaguju, te zato ona nastoji da popravi svoj imidž pomažući drugima. Na taj način ona nastoji da prikaže sebe kao deo rešenja, a ne problema, i to u vreme kada se zapadne države (jedva) bore sa epidemijom. Vlastima u Srbiji odgovara da joj država sa iskustvom u suzbijanju epidemije pomogne da se izbori sa ovim problemom na koji su vlasti na početku šaljivo i zakašnjelo reagovale.

Drugim rečima, Kina može da pomogne Vučiću da iz ove situacije izđe kao vladar koji je pobedio koronavirus i spasao stanovništvo i to „čvrstom rukom“ i čeličnom disciplinom nadgledanom sa vojskom i policijom. Poruka građanima je jasna, da je samo sa čvrstom rukom moguće uspešno voditi zemlju, kao, između ostalog, i u Kini. Ovo je veoma važno jer nakon okončanja epidemije Srbiji predstoje izbori, a ekonomija i privreda će sigurno pretrpeti veliku štetu te vlastima treba neki uspeh sa kojim bi ušli u kampanju. Vučić je najavio da će Kina i ekonomski da pomogne oporavak Srbije, a da li će se to zaista

i desiti ostaje tek da se vidi. „Kineskim manevrom“ Vučić je čini se uspeo da uplaši i EU sa jačim kineskim prodom u Srbiju, ali i na Zapadni Balkan te da od Unije „iznudi“ brzu prenamenu neutrošenih sredstava iz IPA fondova namenjenih Srbiji u iznosu od 93 miliona evra koja se sada mogu trošiti za borbu protiv epidemije. Valja se ovde podsetiti da su neke od prethodnih vlasti u Srbiji bile manje ili više dobre u taktičkom manevrisanju kojim su kupovale vreme za sebe, ali su bile loše u strateškim procesima i pozicioniranju države.

Urušena privreda urušava vladavinu Vučića?

Najnovije procene ekonomista ukazuju da ukoliko vanredno stanje potraje tri meseca odnosno do juna, BDP Srbije može pasti čak za 4,5 odsto, a šteta po privedu može dostići 900 miliona evra. Ukoliko kriza pak potraje do kraja godine, ekonomija Srbije će pretrpeti duplo veću štetu. Da je šteta po privedu već velika ukazuju i podaci da je za tri dana hiljadu paušalaca zamrzlo radnje, a izvoz i uvoz Srbije je gotovo prepovoljen. Mediji izveštavaju da privatne firme već otpuštaju radnike. Zato pojedini ekonomisti zaključuju da će socijalni i ekonomski udar posle koronavirusa biti duži i teži od same epidemije. Vlasti u Srbiji su svesne toga te su zato i formirale tzv. „Ekonomski“ krizni štab na čijem čelu se nalazi predsednik Srbije. Štab je propisao i prvi paket mera u iznosu od oko 5 milijardi evra, a ta sredstva će biti pokrivena iz budžeta i zaduživanjem, ali se ne zna u kojoj proporciji. Jedna od usvojenih ekonomskih mera je ta da će država pokloniti po 100 evra svakom punoletnom građaninu Srbije, što je ukupno preko 5 miliona evra. Ovde je potpuno nejasna ekonomска logika ove mere te se jedino može razumeti kao populistički potez pred izbore koji će biti održani nakon epidemije.

Izvesno je da su pomenute mere namenjene privrednicima nužne, ali ne i dovoljne te da je za sanaciju štete u privredi potreban mnogo širi spektar mera kao i da će oporavak ekonomije biti dugotrajan. Isto tako, tempo i ishod tih mera će uvelikoj mjeri zavisiti i od stanja u drugim državama, posebno onim sa kojima Srbija ima razvijene ekonomske odnose poput, na primer, Nemačke i Italije. Ekonomisti najavljuju da će te države pogoditi recesija nakon epidemije. Iskustva prethodnih velikih ekonomske krize ukazuju da su države sa manje znanja i resursa plaćale

najveću cenu. Mnogi zato smatraju da posledice koronavirusa u Srbiji mogu ozbiljno ugroziti vladavinu Aleksandra Vučića ako ne neposredno nakon okončanja epidemije ono kasnije. Neizvesno je sada da li i na koji način Kina može i želi da pomogne Vučiću u oporavku ekonomije Srbije, te ukoliko i pomogne koliko će građane sve to na kraju koštati kako ekonomski tako i politički.. ■

Pogled iz Crne Gore: od litija do koronavirusa

Piše: Tanja Šuković

Crna Gora se od svih država Evrope najduže opirala koronavirusu. Skoro dva mjeseca nakon što je Covid-19 stigao u Evropu, u Crnoj Gori nije zabilježen nijedan slučaj infekcije, te je tako čitavu sedmicu Crna Gora bila jedina evropska država bez koronavirusa. Društvene mreže bile su preplavljenе porukom „Ne daj se mala“ i kartom Evrope, nalik onoj s početka 16. vijeka, sa Crnom Gorom kao jedinom slobodnom tačkom unutar moćnog Osmanskog carstva – ovoga puta slobodnom od koronavirusa. Kriza koju je prouzrokovao Covid-19 zaustavila je litije Srpske pravoslavne crkve, koje su organizirane od početka 2020., iako su za formalan povod imala protest protiv Zakona o slobodi vjeroispovijesti, ta masovna okupljanja građana u formi pravoslavnih litija i molebana- poslužila su kao katalizator za negiranje crnogorske države i nacije, uz neskrivenu podršku Srbije i prikrivenu logistiku Rusije. Tako da je, na neki čudan način inicijalna otpornost na Covid-19 postao dio identitetskog narativa suverenista na društvenim mrežama.

I kad su mnogi zaista pomislili da će nas, iz nekog nedokućivog razloga, zaobići ova pošast, a duhoviti se zabrinuto pitali hoće li krenuti lov na Crnogorce “da od nas prave vakcine”, u vanrednom obraćanju crnogorskoj javnosti, 17. marta, premijer Duško Marković saopštio je da su registrovane prve dvije osobe sa koronavirusom. Imena nijesu objavljena, ali je u maloj sredini bilo potrebno tek desetak minuta da se sazna ko je virus “pokupio” tokom boravka u Barseloni i SAD-u.

Iz činjenice da su prvi inficirani imali porodice i brojne kontakte, bilo je jasno da postoji “žarište” i

da će broj inficiranih rasti. Prva velika drama bila je pretvaranje pogranične opštine Tuzi u karantin, jer je nekoliko osoba pozitivnih na Covid-19, pristiglih iz SAD-a, činilo se, moglo izazvati pravi haos. Ali, uslijedila je pravovremena reakcija Niki Đeljoša, gradonačelnika ove opštine sa većinskim albanskim stanovništvom. Gradonačelnik je svoje sugrađane uz tradicionalnu albansku “besu” – čvrsto obećanje za koje tradicija kaže da se mora održati po cijenu života – potaknuo da se pridržavaju izolacije. Od tada, uz samo nekoliko izuzetaka, građani Tuzi i Malesije poštivali su “besu” i nakon dvadesetak dana se čini da je katastrofa izbjegnuta s obzirom da broj oboljelih odavno stoji na 34.

Vlada Crne Gore i sve zdravstvene ustanove povlačile su, barem dosad, brze i prave poteze. Da nije bilo neodgovornih pojedinaca, broj inficiranih koronavirusom bio bi gotovo beznačajan. Ovako, do subote, 4. aprila, registrovana je 201 oboljela osoba, a dvije osobe su preminule.

Vratimo se sada mjerama zbog kojih je Crna Gora tako dugo odolijevala zarazi.

Prvenstveno, riječ je o pravovremeno sprovedenim preventivnim potezima. Pripreme za borbu protiv epidemije COVID-19 Crna Gora počela je sedmicom prije prvih registrovanih slučajeva. Crnogorska vlada oformila je Nacionalno koordinaciono tijelo za borbu protiv zaraznih bolesti i 28. februara, dvije sedmice prije prvog registrovanog slučaja, počela s donošenjem mjera i preporuka.

Zabranjena su putovanja u najteže pogodjena područja Evrope i Azije. Svi tranzitni putnici i povratnici

iz tih područja stavljeni su u samoizolaciju. Osim putovanja, od 11. marta otkazane su i sportske manifestacije sa prisustvom publike. Dva dana kasnije, donijeta je i zabrana za uplovljavanje kruzera i jahti u crnogorske luke, a zatvorena je i većina graničnih prijelaza. Od 16. marta obustavljena je nastava u osnovnim, srednjim školama i na fakultetima. Zabranjen je rad diskoteka, barova i noćnih klubova, ugostiteljskih objekata, kafića, kafana i restorana, dječjih igraonica, fitnes centara, kazina, kladionica i kockarnica. Ograničen je broj kupaca u prodajnim objektima i pijacama i broj građana u šalterskim salama, iscrtane su linije na bezbjednoj udaljenosti za kupce i klijente...

Već početnim mjerama obustavljen je javni prijevoz putnika u gradskom i međugradskom saobraćaju, da bi kasnije međugradski bio potpuno obustavljen, a broj putnika u automobilu ograničen na dva.

Uz sve rizike koje je ta odluka podrazumijevala, Vlada Crne Gore saopštila je da nijednog crnogorskog državljanina neće ostaviti na cijelilu. Organizovane su desetine čarter letova nacionalne aviokompanije Montenegro Airlines za povratak Crnogoraca iz inostranstva, kao i prevoz stranih državnjana u matične zemlje. Po dolasku u Crnu Goru, svi crnogorski državljeni morali su da provedu dvije sedmice u karantinu, u objektima već pripremljenim za tu namjenu. Crnogorska glasila objavila su desetine priča o životu u karantinu i, često dirljive, snimke njihovog povratka u otadžbinu. Ponekad su se iza tih dolazaka na crnogorsko tlo krile prave filmske priče, a crnogorska diplomatska predstavništva dala su ogroman doprinos da sve prođe kako treba.

Epidemija koronavirusa pokazala je humanu stranu crnogorskog društva. Do sada je na račun Nacionalnog koordinacionog tijela uplaćeno skoro 6 miliona eura. Brojni privredni subjekti, javne ličnosti, sportisti i preduzetnici donirali su sredstva.

Paralelno sa podizanjem gotovosti zdravstvenog sistema, tražena su alternativna rješenja za život i rad u novim okolnostima. Za samo sedam dana prosvjetni radnici snimili su predavanja za učenike osnovnih i srednjih škola i ta nastava uveliko traje na tri kanala sa nacionalnom frekvencijom. Istraživanja pokazuju izuzetno veliku gledanost tih sadržaja.

Veliki broj poslova sada se obavlja od kuće, neki restorani su se okrenuli dostavi hrane, građevinski radnici nastavili su posao vodeći računa o mjerama sigurnosti...

Svakodnevno, preko medija i društvenih mreža teče intenzivna kampanja o mjerama prevencije i upoznavanja sa odlukama Nacionalnog koordinacionog tijela i Vlade Crne Gore, sračunatim da se uspori epidemija, proglašena 26. marta, i da se njene posljedice učine što manjim.

Jasno je da će crnogorska ekonomija snositi teške posljedice odluke države da u prvi plan stavi zdravlje građana. Neke grane, poput turizma, saobraćaja, ugostiteljstva, usluga... biće pogodene više od drugih. Zato je donesen prvi set mjera koje će olakšati preduzećima obaveze prema bankama i poreske obaveze: odlaganje otplate kredita na zahtjev građana i privrede kod svih banaka, mikrokreditnih institucija i Investiciono-razvojnog fonda u trajanju od 90 dana; odlaganje uplate poreza i doprinosa na zarade; kreiranje nove kreditne linije Investiciono-razvojnog fonda namijenjene za poboljšanje likvidnosti preduzetnika, mikro, malih, srednjih i velikih preduzeća do maksimalnog iznosa po korisniku od tri miliona eura, po pojednostavljenoj proceduri, bez naknade za odobrenje i sa kamatnom stopom od 1,5%. Ta sredstva namijenjena su preduzećima koja posluju u oblasti nabavke lijekova, medicinske opreme i vozila; turizma i ugostiteljstva; saobraćaja; usluga; proizvodnje i prerade hrane. Jedna od mjera je i obezbjeđivanje jednokratne novčane pomoći penzionerima sa najnižom penzijom i korisnicima materijalnog obezbjeđenja u iznosu od po 50 eura. Za tu svrhu Vlada je opredijelila milion eura.

Formirana je radna grupa koja treba da pripremi novi set mjera podrške crnogorskoj privredi. Cilj je da se sačuva ekonomska supstanca i da ne dođe do masovnog otpuštanja zaposlenih. Prema dostupnim podacima, do sada nije bilo otpuštanja radnika u javnom sektoru. Ima li otpuštanja u privatnom sektoru biće poznato poslije 15. aprila, nakon podnošenja obrazaca IOPPD Poreskoj upravi. Građani Crne Gore najteže posljedice koronavirusa predviđaju po turističku sezonu, a vjeruju i da će ekonomija Crne Gore u globalu pretrpjeti težak pad. Očekuje se i otežana međunarodna trgovinska razmjena.

Sve mjere i potezi što su ih dosad povukle državne institucije naišle su na, za ovo dugo i duboko podijeljeno društvo, neočekivano visoku podršku građana. Prema istraživanju agencije Ipsos, više je građana koji vjeruju u spremnost institucija i ustanova da se uspješno bore sa koronavirusom, nego onih koji su skeptični. Građani Crne Gore podržavaju formiranje Nacionalnog koordinacionog tijela, i to čak tri četvrtine njih u potpunosti. Preko četiri petine građana smatra da država transparentno obavlja javnost o koronavirusu, dok više od dvije petine vjeruje da je izvještavanje u potpunosti transparentno. Informacije o koronavirusu građani najprije traže na televiziji, 87% njih, internet portalima, 31%, i društvenim mrežama, 21%. Na internet stranicama relevantnih institucija, ministarstva zdravlja i Instituta za javno zdravlje informiše se samo 6% građana.

Domaći mediji pokazali su neuobičajeno visok stepen društvene odgovornosti u izvještavanju o epidemiji koronavirusa u Crnoj Gori. Izuzetak su portalni "In4s" i "Borba", koji su opštepoznati kao crnogorske agencije Beograda i Moskve. Međutim, pravi medijski rat protiv Podgorice poveli su brojni srpski tabloidi i televizije. Ti napadi intenzivirani su nakon afere "respiratori". Crna Gora je, naime, naručila pet respiratora od jedne švedske kompanije i dva respiratora koja su bila na lageru u Zagrebu odmah su isporučena Crnoj Gori. Preostala tri respiratora koja su se nalazila na lageru švedske kompanije u Beogradu Srbija je odbila da isporuči zbog uredbe koja se odnosi na zabranu izvoza medicinskih sredstava i ostale opreme koja se koristi u borbi protiv zaraze. Kada je ta informacija objelodanjena, Aleksandar Vučić je, u njemu svojstvenoj predstavi na pres konferenciji, optužio crnogorske vlasti da lažu i ponudio na poklon pet respiratora. Vlada Crne Gore odbila je tu ponudu.

Inicijalni problem koji je Crna Gora imala zbog srpske odluke da zabrani izvoz osnovnih životnih namirnica, medicinske opreme i sredstava za zaštitu i dezinfekciju riješen je tako što je medicinska oprema kupljena u Kini, a pomoć je stigla od Evropske unije i UNDP-a.

Avion sa 17 tona medicinske opreme, koju je Crna Gora kupila u Kini, sletio je u Crnu Goru u subotu, 4. aprila. Prethodno je potpisani sporazum između

Evropske unije, UNDP-a i Vlade Crne Gore, koji predviđa tri miliona eura iz sredstava EU, kao odgovor na potrebu Crne Gore za neposrednom podrškom u rješavanju pandemije Covid-19. Kako bi doprinijeli ublažavanju posljedica koje koronavirus ostavlja na društvene i ekonomski tokove, Evropska unija je najavila da će kratkoročno i srednjoročno pomoći oporavku njenih partnera iz Zapadnog Balkana. To se odnosi na podršku privatnom sektoru, povećanje socijalne zaštite, sa posebnim fokusom na ranjive grupe, i jačanje javnog zdravstvenog sektora. U ove svrhe, za Crnu Goru će biti izdvojeno 50 miliona eura.

U kampanji lažnih vijesti, plasiranih preko pomenutih tabloida u Srbiji i Crnoj Gori te preko društvenih mreža, konstantno je stvarana slika da je EU okrenula leđa Crnoj Gori i Zapadnom Balkanu, a da su Rusija i Kina adrese sa kojih se može očekivati pomoć.

Pomenuli smo da je bilo i onih koji su na društvenim mrežama pokušavali da posiju paniku lažnim vijestima o navodnom sakrivanju istine, ne samo o razmjerama epidemije, nego i o stanju zaliha hrane i drugih osnovnih potrepština.

Vlada je, tako, početkom marta bila suočena sa kampanjom širenjem lažnih vijesti koja je stanovnike crnogorskih gradova natjerala u opsativnu kupovinu osnovnih životnih namirnica. Ministarka ekonomije Dragica Sekulić obznanila je da su za sedam dana građani Crne Gore kupili količinu namirnica neophodnih za četiri mjeseca u normalnim uslovima.

Glavni specijalni tužilac Milivoje Katnić izjavio je 26. marta da „osobe koje dižu paniku i uznemiravaju javnost i lica koja se ne pridržavaju mera Vlade i Ministarstva zdravlja za suzbijanje epidemije koronavirusa pod posebnom su pozornošću tužilaštva“. Tri dana prije, tivatska policija lišila je slobode rusku državljanu zbog izazivanja panike i nereda. Ona je na profilu jedne društvene mreže objavila da je u Crnoj Gori oboljelo oko 1000 ljudi od koronavirusa, da je šestoro umrlo i da Crnu Goru očekuje scenario kao u Italiji. Osim toga, u objavi je navela da je osoblje hotela Avala zaraženo koronavirusom i da je hospitalizованo.

Neke od Vladinih mera izazvale su kontroverzne reakcije, kao što je odluka Nacionalnog koordinacionog

tijela za zarazne bolesti da, uz dobijenu saglasnost Agencije za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama, počne da objavljuje imena lica kojima su izdata rješenja o obaveznoj samoizolaciji u trajanju od 14 dana.

Tako se na internetu pojavio spisak 62 osobe iz Podgorice koje su pozitivne na koronavirus. Objavljivanje spiska Vlada je osudila saopštenjem i pozvala nadležne državne institucije da hitno identifikuju one koji distribuiraju takve informacije.

Državno tužilaštvo formiralo je predmet povodom ovoga slučaja i pokrenulo istragu kako bi utvrdilo ko je objavio spisak oboljelih od koronavirusa u Podgorici.

Ipak, najteže je išlo sa Srpskom pravoslavnom crkvom, njenim sveštenicima i vjernicima. Litije su trajale do 12. marta i na njima su se okupljale desetine hiljada ljudi. I dok su Islamska zajednica i Katolička crkva već početkom marta objavile da prekidaju vjerske obrede dok traje epidemija, liturgijski obredi u pravoslavnim hramovima, pričešća jednom kašikom i druge visokorizične radnje, i nakon preporuka Vlade da se okupljanja i vjerski obredi primjere uslovima opasnosti od infekcije, nastavljeni su i u narednim sedmicomama. Sveštenici SPC-a nastavili su da propovijedaju kako se нико i nikad nije zarazio prilikom obreda pričešća koji se, kako oni tvrde, praktikuje dvije hiljade godina.

U trenutku pisanja ovog teksta (subota, 4. april) Crna Gora nije uvela vanredno stanje, ali je na snazi rigorozno ograničenje kretanja. Nacionalno koordinaciono tijelo je uvelo mjeru zabrane izlaska iz objekta stanovanja radnim danima od 19:00 do 05:00, a vikendom od 13:00 do 05:00.

Za kraj iz Crne Gore ipak nešto ohrabrujuće.

„Danas smo otpustili prvog pacijenta koji je izlječen. Zadovoljstvo je utoliko veće što je taj pacijent jedno vrijeme čak bio kandidat za respirator“, rekao je na konferenciji za medije, 3. aprila, direktor Kliničkog centra Jevto Eraković. Izlječeni pacijent je iz Bara, rođen 1974. godine i bivši je sportista.

Dan kasnije, na kućno liječenje pušten je najmlađi pacijent sa koronavirusom, trogodišnjak iz Bijelog Polja. ■

COVID-19 i rad od kuće – mogućnosti, šanse i ograničenja

Pišu:
Maida Ćehajić-Čampara i Aner Zuković

Prije pojave virusa COVID-19, perspektiva o radu od kuće bila je prilično romantizirana. Filmovi Hollywood produkcije prikazivali su djevojke, žene, muškarce kako rade na kompjuterima, u kućnoj, opuštenoj radnoj atmosferi, uspjevajući da usklade sve privatne i profesionalne obaveze bez gubitka vremena zbog transporta, razgovora sa kolegama/icama i skupih ručkova tokom pauza. No sada, kako je u krizi prouzrokovanoj koronavirusom veliki broj Bosanaca i Hercegovaca prinuđen raditi od kuće, postavlja se realno pitanje - da li od kuće možemo raditi jednako produktivno kao i u radnim prostorima?

No i prije ove krize, rad od kuće (rad preko interneta) počeo je na «mala vrata» ulaziti i u Bosnu i Hercegovinu, ali još uvijek nije u potpunosti prihvaćen kako od strane poslodavaca tako i od strane uposlenika. Prije svega zbog toga što ovakav način rada nije u potpunosti zakonski regulisan, ali i zbog toga što postoje brojni drugi razlozi zbog kojih bosanskohercegovačko tržište nije spremno za ovakav način rada. S obzirom da je ovaj članak inspirisan ličnim motivima i iskustvima autora, fokusirali smo se na evaluaciju pozitivnih i negativnih aspekata rada od kuće, kao i na tehničke mogućnosti za unapređenje produktivnosti i način upotrebe novih alata komunikacije.

1. Rad od kuće – za i protiv

Rad od kuće je mogućnost koja je u velikoj mjeri uslovljena upotrebom modernih tehnologija, posebno onih iz domena komunikacije. Socijalno

distanciranje je veoma važno tokom svjetske pandemije i kao osnovni model prevencije preporučuje se da se poslovne aktivnosti nastave raditi na daljinu i na taj način smanji mogućnost interakcije i širenja zaraze. Međutim, nije svaka kompanija/firma pripremljena za rad na daljinu. Ono što je potrebno je promjena u načinu na koji se stvari obavljaju i planiraju. Potrebne su nove vizije i poslodavaca i uposlenika.

Pitanje rada od kuće, tokom posljednjih sedmica se može svrstati u jednu od najaktuelnijih tema. Iako nije nepoznanica u radnom svijetu, sa pojavom virusa COVID -19 rad od kuće postao je preovladavajući način rada u određenim profesijama. U svjetskim razmjerama, ovaj oblik rada, primjenjuje se u pojedinim zanimanjima još od 60-tih godina i danas čini značajan udio u GDP brojnih država. Kao vid rada, rad od kuće, najrasprostranjeniji je na području Sjeverne Amerike, Zapadne Evrope, Australije, te Indije i Malezije. Zanimanja koja čine najveći udio u ovom obliku rada su: programiranje, osiguranje, telekomunikacije, online prodaja i zdravstvo. Najveći udio uposlenika u online radu čine osobe u dobi od 25-34 godine – 26,5%¹.

Produktivnost je ključna komponenta našeg radnog angažmana. Koliko god da ste prijazan radnik, ljubazni, dopadljivi kolegama i nadređenima, bez produktivnosti i mjerljivog rezultata teško je da ćete dugoročno uspjeti održati svoje radno mjesto. Vaša produktivnost mjeri se različito u zavisnosti kojom se profesijom bavite (prodaja- vrlo lako mjeriti, nastavnik – ne tako lako ali dugoročno

izvodljivo), ali neminovno je da se mjeri u odnosu na druge (koliko je drugi kolega prodao jedinica u odnosu na to koliko ste vi; koliko je projektnih aktivosti jedna osoba iz tima realizovala u odnosu na drugu i sl.) Bez kolega (sa izuzetkom pojedinih profesija) teško je mjeriti učinkovitost, uspjeh i ambicije. Međutim, sa radom od kuće, trka za dokazivanjem produktivnosti se zapravo lakše može izmjeriti. Slanjem mailova, analiza, članaka iskazujemo da naša produktivnost nije opala, da se i dalje trudimo, da nam je i dalje stalo do naših poslova i da nismo postali lijeni i bezvoljni bez obzira na okolnosti koje nas okružuju. Ipak, i navedeni način rada ima svoja pravila, sisteme vrijednosti i komunikacije koji će prije svega nam omogućiti da budemo produktivni, kolegjalni i orijentisani ka postizanju ciljeva. I sve je ovo naravno mnogo lakše ukoliko nalazite smisao u svom poslu, smatrate da je to što radite društveno korisno a posebno ako u bilo kom segmentu u ovom kriznom trenutku doprinosite općem dobru.

U posljednjoj studiji koju je 2018. godine proveo Biro za statistiku rada Sjedinjenih Američkih Država, oko 57% osoba koje su bile uključene u istraživanje imale su jedan od oblika fleksibilnog radnog vremena. Istraživanje je pokazalo da bi 42 miliona radnika mogla svoje poslove obavljati od kuće, te da 36 miliona radnika radi dio vremena od kuće². Jedna od najznačajnijih studija po pitanju rada od kuće State of Remote Work 2018 report by Owl Labs, ukazao je da su uposlenici spremni da i za manju platu (34 % ispitanih do 5%, 24% do 10% i 20 posto više od 10 %) raditi od kuće. Navedeno je više razloga zbog kojih radnici preferiraju rad od kuće, uključujući: lakše usklađivanje privatnih i poslovnih obaveza, povećanje produktivnosti, te izbjegavanje stresa oko transporta. S druge strane beneficije poslodavaca mogu biti višestruke: umanjeni troškovi najma i održavanja ureda, kancelarijskog materijala i režijskih troškova³.

Pristalice rada od kuće nerijetko se pozivaju na studiju profesora Nicolasa Blooma iz 2014 godine⁴. Studija je pratila rad uposlenika kineske putničke agencije i pokazala je da su radnici koji su radili od kuće bili 13% produktivniji od radnika koji su radili u kancelarijama. Ipak, protivnici rada od kuće smatraju da direktna produktivnost nije ni ne može biti jedino mjerilo učinka uposlenika/ca. Kreativnost i

nove ideje uglavnom dolaze u saradnji sa drugim članovima/cama tima, a isto je teško postići bez ličnog kontakta. Svako od nas je bio u situaciji da skoro nerješive probleme riješi nakon kratkog razgovora sa kolegama/cama.

Činjenica je da rad od kuće zna biti usamljenički čin. Dok ste neko vrijeme sretni jer ne morate biriti odjeću, putovati autom ili sredstvom javnog prevoza, nakon nekoliko dana poželite da birate odjeću, vidite ljude u tramvaju ili pošti i popijete kafu sa kolegama. Elementni socijalne interakcije su jako važni, utiču pozitivno na naše mentalno zdravlje, na radnu produktivnost, proširuju naše vidike i opcije i utiču na nas da se fokusiramo na rad i postizanje rezultata. Steve Jobs jedan od poslovnih revolucionara našeg doba nije proferirao rad od kuće smatrajući da uposlenici dolaze do najboljih ideja kada razgovaraju jedni sa drugima i međusobno se druže.

Također, rad od kuće, kao i uredski posao, u velikoj mjeri zavisi od individue pojedinca, njegove motivacije i radne etike, ali i od okolnosti privatnog života. Usklađivanje poslovnih obaveza i ograničenja kućne izolacije je izazovan zadatak. Privatni posao i brigu o maloj djeci nije jednostavno uskladiti, ali ne i nemoguće, o čemu nam mogu nešto više reći sljedeći primjer:

«Po mom mišljenju teže je raditi od kuće jer u kancelariji imam svu potrebnu opremu, kompjuter sa većim desktopom, printer, skener, ali što je još važnije kolege koje su tu za razmijenu mišljenja, što je u mom poslu jako važno. Obzirom na veliki broj uposlenika u mojoj kompaniji, i veliku kompetitivnost, rad od kuće doživljavam kao veliki teret jer svi imaju veće zahtjeve i više zadataka jer moramo opravdati svoje vrijeme i odsustvo iz kancelarija tako da je pritisak veći nego ranije. Također, kao majka djeteta koje ide u školu, imam obaveze koje moram uskladiti, ali to činim na način da ga inspirišem da svoje zadatke radi što više sam. Radni dan mi traje duže nego uobičajeno.»
Meliha, menadžerica u farmaceutskoj kompaniji.

Meliha smatra da je jedan od negativnih aspekata rada od kuće i činjenica da svi uposlenici ne mogu svoje poslove realizirati online, zbog same prirode posla, što dovodi do neravnomerne raspoređenosti poslova, nedovoljne angažiranosti dijela kolega i

frustracije onih koji rade više. Također, prevelik broj «konferencijskih diskusija» i Skype poziva oduzima vrijeme od realnog posla i smatra da se takav broj razgovora između velikog broja ljudi treba ograničiti.

Također, profesija koja je veoma pogodena pojavom virusa je prosvjeta. Prosvjetni radnici su u roku od nekoliko dana bili prinuđeni da preuzmu sistem online nastave te u potpunosti izmjeste nastavu iz učionica u online svijet, te tako prilagode i svoje privatne živote poslu. I dok prilagođavanje učenika a i prosvjetnih radnika internet tehnologijama može imati pozitivne efekte, činjenica je da bez ličnog kontakta na relaciji učenik - nastavnik ne može doći do pravog prenosa znanja. Nezadovoljstvo prosvjetnih radnika ovom vrstom organizacije nastave je sve veće i jedna od intervjuisanih profesorica jedne od sarajevskih srednjih škola je navela:

«Mi ne možemo djeci pokazati mnoge primjere (oglede, eksparimante) koji su neophodni za uspjesno obrazovanje. Mi koristimo Microsoft team, i imamo na taj način gradirane ocjene, ali je jako teško vršiti monitoring ocjenjivanja. Ono što je negativno jeste nedostatak kontata, koji je jako važan u radu sa mladim osobama. Što se mene tiče veći je problem je usklađivanje mog privatnog života s nastavnom, je imam dvoje male djece koja nerijetko ometaju proces provođenja nastave. Ova situacija je neugodna za mene, ali nemam drugu opciju jer moji roditelji zbog ugroženog zdravlja ne mogu čuvati djecu, a ne rade ni obdaništa». Amila, profesorica fizike u srednjoj školi.

I dok poslodavci trebaju imati razumijevanje za privatne obaveze uposlenika i nemogućnost potpune koncentracije, uposlenici moraju naći način da se prilagode novonastalim uslovima i okolnostima. Iako to može značiti u potpunosti promjenu vašeg životnog tempa i čak duži rad nego tokom uobičajenih okolnosti, novonastale okolnosti traže našu fleksibilnost.

Rad od kuće u ovom momentu za mnoge nije više izbor nego realnost i obaveza koju moramo prihvati kao sastavni dio našeg života. Ukoliko se ne prilagodimo radu od kuće, naša produktivnost, ambicije i šanse za budući napredak i razvoj će biti bitno umanjene i povratak u poslovne tokove i nakon prestanka opasnosti od virusa će biti otežane.

2. Korištenje softvera za poslovnu komunikaciju

Naša trenutna realnost s puno neizvjesnosti je takva da zbog svjetskih mjera opreza u vezi s korona virusom, gotovo svaka industrija mora osmisliti najbolje načine za rad na daljinu kako bi pokušali da se posao nastavi što nesmetanije moguće. Kako biste osigurali kontinuitet radnih aktivnosti bitno je da ste informisani o mogućnostima rada od kuće i potrebnih alata koji mogu biti od koristiti (ako već nisu) da bi nastavili komunikaciju i ostali jednako produktivni.

Softveri za poslovnu komunikaciju predstavljaju aplikacije koje članovima timova omogućavaju razmjenu podataka o poslovnim aktivnostima u realnom vremenu. Mogu se koristiti za prijenos informacija, razmjenu datoteka u različitim formatima ili za razmjenu osjetljivih poslovnih podataka u zaštićenom okruženju. Popularne vrste komunikacijskog softvera su aplikacije za razmjenu tekstualnih poruka, protokoli za prijenos datoteka (FTP), Voice over Internet Protocol (VoIP) - oblik tehnologije koja omogućava govornu komunikaciju putem interneta, tj. Internet telefonija, i sistemi za video razgovore. Ovi sistemi nam omogućavaju komunikaciju bez, ili sa malim dodatnim troškovima.

Ako ste novi u *poslu od kuće*, softver koji koristite je jednako bitan kao i hardver. Postoji širok spektar softvera koji vam može pomoći da postanete efikasniji u radu na daljinu. Ovo su alati koji čine komunikaciju i saradnju jednostavnijom:

1. Zoom Meeting

Priča o Zoom Meeting-u počela je 2011. godine kada je tržište softvera za video konferencije bilo prepuno. Zoom predstavlja platformu za video konferencije koja se može koristiti za različite sastanke, od video konferencija, audio konferencija, webinara,⁵ snimaka sastanaka i razgovora/chat-a uživo. Svako može koristiti Zoom Meeting besplatno. Neke od glavnih karakteristika Zoom-a jesu da možete koristiti zaista velikodusjan besplatni nalog sa pregršt opcija. Veoma je bitno da je upotreba Zoom-a jednostavna i

intuitivna, tako da će se i osobe koje nisu napredni IT korisnici, lako snaći u kreiranju virtuelnog sastanka. Performanse Zoom-a su na zavidnom nivou. Prema istraživanju iz 2018. godine⁶, Zoom je najpopularnije rješenje za video konferencije za kompanije sa 500 zaposlenih ili manje, a drugo najpopularnije rješenje za kompanije s više od 500 zaposlenih, i to nakon Skype-a (*Skype for Business*). Da biste isprobali ovaj softver, kliknite na link: <https://zoom.us>

Slika 1: Izgled Zoom video konferencije sa 50 učesnika

2. Google Hangouts

Druga opcija za video sastanke jeste popularni *Google Hangouts*, aplikacija je slična drugim komunikacijskim platformama, a odlikuje se brzinom i jednostavnosću koja kombinuje razmjenu tekstualnih poruka i video razgovora i predstavlja dobar izbor za timove koji već koriste G-Suite⁷ (Google Suite). Google Hangouts omogućava vam brz pristup za razgovor ili upućivanje videopoziva s pojedincima ili grupama na platformama. Ovaj se program **sinhronizuje na svim uređajima** na kojima ste ulogovani u svoj Google račun što dodatno olakšava korištenje i ubrzava komunikaciju s drugima. Kako bi ste mogli koristiti Google Hangouts aplikaciju potreban vam je Google račun, **internetska veza** te računar/laptop, odnosno telefon s kamerom i mikrofonom. Google je početkom 2017. godine posebno 'osvježio' Google hangouts i sasvim prilagodio platformu poslovnim korisnicima, te je postao posebno zanimljiv za održavanje razgovora između zaposlenika. Da biste pristupili ovoj aplikaciji, dovoljno je da odete

na link: <https://hangouts.google.com/>

3. GoToMeeting

GoToMeeting aplikacija postaje jedno od najpopularnijih sredstava za telekonferencije, online sastanke, pa čak i za prodajne demonstracije. GoToMeeting je izuzetno fleksibilan alat. Može se koristiti s bilo kojeg pretraživača, kao i s većine mobilnih uređaja, sa ili bez kamere. GoToMeeting nudi mnoštvo odličnih funkcija, čak i u besplatnoj verziji. Profesionalne verzije nude snažnije mogućnosti i posebno su prikladne za kompanije koje imaju kancelarije i zaposlene na više lokacija. Postoje tri verzije i to: GoToMeeting, GoToWebinar, GoToTraining i sve tri verzije ovog alata za konferencije su veoma pouzdane i vrlo jednostavne za upotrebu. Bilo koju od njih možete isprobati besplatno 30 dana, kako biste se odlučili za onu koja Vašoj firmi najviše odgovara. Izuzetno je lako kreirati virtuelni sastanak, sazvati zaposlene ili učesnike seminara ili konferencije. GoToMeeting možete isprobati putem ovog linka: <https://www.gotomeeting.com/>

4. Skype

Skype je jedan od najpoznatijih softvera koji nam omogućava besplatnu komunikaciju između dva ili više udaljena računara ili pametna telefona. Ali, to nisu jedine funkcije koje nudi. Skype omogućava i video pozive sa više učesnika, slanje trenutnih poruka i fajlova, pa čak i pozivanje fiksnih i mobilnih telefona u zemljama širom svijeta. Korisna opcija je da u toku poziva možete da podijelite video prikaz vašeg ekrana sa sagovornikom uz pomoć *Share Screen* opcije, Skype je ograničio broj učesnika u video konferencijskim sastancima na maksimalno 50, zbog osiguranja kvaliteta video poziva. Ukratko, Skype je odličan i

za obične korisnike, ali i za poslovne ljude, kad žele da imaju grupne ili razgovore jedan na jedan. Većina usluga ovog internet servisa je besplatna, a pretplata se naplaćuje samo za pozive na fiksni ili mobilni telefon. Uprkos ekspanziji drugih društvenih mreža i načina komunikacije, statistike pokazuju da Skype ima više od 300 miliona aktivnih korisnika mjesečno. Skype je dostupan na linku: <https://www.skype.com/>

3. Preporuke za uspješan rad od kuće

Da biste uspješno radili od kuće, na osnovu pruženih iskustava, preporučujemo sljedeće:

- Probudite se u vrijeme kada inače ustajete zbog odlaska na posao – jako je bitno zadržati standardni bioritam. Ukoliko želite uspješno obavljati rad od kuće, probudite se na vrijeme, obavite ličnu higijenu i obucite se.
- Osigurajte radni prostor – uspostavite radnu površinu na koju trebate staviti kompjuter i ostala radna pomagala. Potrebno je da napravite atmosferu što sličniju vašem radnom radnom prostoru.
- Razgovarajte sa svojim ukućanima – pojasnite svojim ukućanima da trebaju poštovati vaše radno vrijeme.
- Reprogramirajte radne zadatke – napravite spisak aktivnosti koje možete implementirati bez ličnog kontakta sa kolegama i partnerima.
- Odredite ciljeve i radne obaveze i postignite ih tokom dana – vodite detaljnu evidenciju o planiranim i završenim obavezama.
- Odredite vrijeme pauza – odredite vrijeme kada ćete ručati, komunicirati sa ukućanima i obaviti manje kućne poslove.
- Neproduktivne zadatke svedite na minimum – nemojte organizovati online sastanke samo da biste upotpunili radne sate.
- Planirajte – ograničenje kretanja neće zauvijek trajati. Planirajte obaveze, komunicirajte sa partnerima i pripremite trasu za aktivnosti koje možete realizirati nakon povratna u standardne radne tokove.
- Socijalizirajte se sa kolegama i kolegicama – jednom sedmicno organizujte druženje. Bez razgovora o poslu i virusu.

Napravite sedmične report tabele – svake sedmice napišite detaljan izvještaj o implementiranim aktivnostima i podijelite ga sa nadređenima. ■

ENDNOTES

- 1 <https://www.owlabs.com/state-of-remote-work/2018>.
- 2 <https://www.monster.com/career-advice/article/the-benefits-of-working-from-home>
- 3 State od Remote Work report for 2018: <https://www.owlabs.com/state-of-remote-work/2018>.
- 4 Više na: <https://www.nber.org/papers/w18871>
- 5 Webinar je online seminar koji se izvodi pomoću online aplikacija tj. online učionica.
- 6 OWL labs - State of Video Conferencing 2018 - <https://www.owlabs.com/state-of-video-conferencing>
- 7 G Suite je paket alata za produktivnost i saradnju kojeg je razvio Google Cloud, a prvi put je pokrenut 28. avgusta 2006. godine

IZRADU BILTENA JE PODRŽALA
AMBASADA KRALJEVINE NORVEŠKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Norwegian Embassy
Sarajevo